

Ristenrauna Magga
Sosiaalineuvos
Toiminnanjohtaja
SámiSoster ry

SaKaste-hankkeen päätösseminaari
Inarissa 20.09.2013

Tavoitteena yhdenvertaiset palvelut saamelaisessa vanhustyössä

Johdannoksi

Yhdenvertaisuus on perusoikeus. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa kaikilla ihmisillä tulee olla yhdenvertaiset mahdollisuudet kouluttautua, tehdä töitä ja saada erilaisia palveluja. Yhdenvertaisuuslain (21/2004) mukaan viranomaisilla on velvollisuus kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä muuttaa olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Tämän velvollisuuden täyttääkseen viranomaisten tulee laatia yhdenvertaisuussuunnitelma siitä, kuinka se työnantajana ja omassa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäisee sekä puuttuu syrjintään.

Vanhuspalvelulaki tuli voimaan 1.7.2013 ja se myös velvoittaa laatimaan suunnitelman toimenpiteistään ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi. Laissa säädetään myös kielellisistä oikeuksista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja käytettäessä.

Saamelaisten lainsäädännöllinen asema alkuperäiskansana sekä saamelaisten palvelujen käyttäjien tarve omakielisiin ja –kulttuurisiin palveluihin edellyttävät monikulttuurisuuden ja saamelaiskulttuurin huomioimisen ja ne korostuvat erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa, joissa käsiteltävät asiat ovat hyvin henkilökohtaisia ja vaikeasti kommunikoitavia.

Lapin yo:n tutkimuksessa ”Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut” on selvitetty saamelaisten näkemyksiä ja kokemuksia palveluista hyvinvoinnin tärkeinä osatekijöinä sekä palvelutarpeista, erityisesti saamenkielisistä palveluista. Tulosten mukaan ”yhdenvertaisuusnäkökulmasta tarkasteltuna voidaan sanoa, että saamelaiset ovat eri arvoisessa asemassa palvelutuotannossa valtaväestöön nähden etenkin niiden palvelujen suhteen, jotka perustuvat kielen käyttöön. Sellaisia ovat lapsi- ja vanhuspalvelut sekä erilaiset terapia –ja kuntoutuspalvelut, esim. mielenterveyspalveluja ei ole lainkaan saatavissa saamenkielellä” Ikäihmisten kasvaviin saamenkielisten palvelujen tarpeeseen ei ole pystytty vastaamaan riittävän

tehokkaasti¹”. Tulokset tukevat niitä kokemuksia, joita meilläkin SamiSosterissa on tullut esille.

Tämä tutkimus tekee näkyväksi sen, että saamelaiset palvelujen käyttäjät ovat tyytymättömiä palveluihin ja saamenkieliset palvelut eivät toteudu riittävästi ja se antaa selkänöjää meille työskennellä entistä ponnekkaammin saamelaisten yhdenvertaisuuden sekä kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Saamelaisvanhusten yhdenvertaisuus palveluissa - toteutuuko

Saamen kansan perusta on sen äidinkielessä, se on meidän kulttuurin kantaja, kansan muisti, joka säilyttää ja kuljettaa kulttuuriperintöä sekä sisältää saamen kansan arvot, kokemukset ja tietämyksen. Jokainen ihminen kasvaa oman kulttuurinsa jäseneksi, osaksi yhteisöään. Niin saamelaisessa yhteisössäkin, lapset syntyvät saamelaiseksi ja kasvavat kulttuuriinsa. vanhukset, ahkkut ja äddjat ovat vahvoja renkaita sukupolvien ketjussa. Saamelaisvanhusten yhdenvertaisuuden toteutumisessa vanhustyössä merkityksellisiä ovat palvelujen saatavuuden lisäksi vanhuksen äidinkieli ja kulttuuri ja niiden huomioonottaminen vanhuksen kohtaamisessa, kohtelussa ja työn sisällöissä.

Monen saamelaisvanhuksen kohdalla kielitaitokysymykset asettavat vakavia haasteita palvelujen käyttämiselle. Iäkkäät saamelaiset ihmiset ovat usein eläneet valtaosin saamenkielisissä yhteisöissä ja puhuneet yksinomaan saamea. He ovat oppineet ns. pienen suomenkielen, jolla pärjää kyllä normaalisti arjessa, mutta ei välttämättä viranomaisten luona.

On vieläkin paljon haasteita turvata jokaiselle saamenkieliselle vanhukselle , joka asuu palveluasunnossa, on terveyskeskuksessa tai asuu kodissaan, mahdollisuus kommunikoida päivittäin omalla kielellä, tulla ymmärretyksi ja ymmärtää mitä toinen sanoo, kuuletella ihmisten kanssa. Se on vähintä. Haastetta on myös vastata sisällöllisiin haasteisiin, kulttuuristen kysymysten huomioimiseen.

Tavoitteena yhdenvertaiset palvelut saamelaisessa vanhustyössä

Saamelaisten vanhusten omakielisten palvelujen tarpeita on nostettu esiin jo 80-luvulta lähtien aina silloin tällöin eri selvityksissä, mutta aktiivista kehittämistyötä on tehty kuitenkin vasta vajaa 20 vuotta. Meillä SamiSosterissa vanhustyötä on kehitetty ja toteutettu yhdistyksen koko toiminnan ajan monissa eri hankkeissa.

---

¹ Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut. Heikkilä&Laiti-Hedemäki&Pohjola. LUP. 2013

Tällä hetkellä Enontekiöllä Birgen Ruovttus ja veahkki-toiminnassa ja Utsjoella Muittohallat- saamelaiden muistisairaiden palvelujen kehittämishankkeessa.

Sakaste hanke, jonka tänään virallisesti päätämme, on paneutunut saamelaisen vanhustyön sisältöjen kehittämiseen. Olen ollut asiantuntijana mukana vanhustyön kehittämis-osiossa koko SaKaste-hankkeen ajan. Työskentelytapa, jota tässä on toteutettu, mahdollistaa hankkeen tuotosten käyttöönoton arjen vanhustyössä. Kehittämistyötä on tehty laaja-alaisesti, siihen ovat osallistuneet toimijoina ja kehittäjinä koko hankkeen ajan kuntien vanhustyöntekijät, lääkärit, esimiehet ja osin myös poliittiset päättäjät. Lisäksi mukana on ollut sidosryhmien edustajia kuten esim. SamiSosterin hanketyöntekijöitä ja seurakuntien työntekijöitä.

SaKaste-hankkeessa tuotettu materiaali saamelaisen vanhustyön sisällöissä on ensi arvoisen tärkeä juuri nyt, kun sovelletaan uutta ikälakia ja pohditaan saamelaiden palvelujen laadukysymyksiin ratkaisuja. Pitkäaikaisen työkokemukseni perusteella arvioin, että tällaisella toimintamenetelmällä kehittämistyön tuloksia on mahdollisuus juurruttaa arkityöhön ja siten vaikuttaa työkäytänteihin ja tässä tapauksessa saamelaiskulttuurin huomioimiseen työn sisällöissä.

Haluan kiittää kaikkia teitä, jotka olette olleet osaltanne edistämässä yhdenvertaisuutta saamelaisessa vanhustyössä ja osallistuneet aktiivisesti kehittämistyöhön. Tämä on pieni askel eteenpäin. Haluan kiittää erityisesti Piaa ja Irmeliä, jotka ovat projektin koordinaattorina ja ohjaajana systemaattisesti luotsanneet hanketta eteenpäin ja patistaneet meitä itse kutakin työskentelemään. Ilman työskentelyä tuloksia ei olisi syntynyt ja ilman Piaa ja Irmeliä, me emme olisi kokoontuneet ja pohtineet asioita ja hankkeen toiminnat ja tulokset olisivat jääneet kirjaamatta. Posken Lapin yksikön johtaja Kaisa Kostamo-Pääkkö nosti esille eilen Posken roolin kehittämistyössä ja roolin Kaste-hankkeissa tulevaisuudessa. Minusta on ollut onnistunut tapa tämä, että Poske toimii kokoonjuoksijana ja koordinoijana näissä Kaste-hankkeissa Lapissa. Toivon, että tämä jatkuu edelleen näin.

Miten tästä eteenpäin kohti yhdenvertaisia palveluja

Lapin yliopisto tuore tutkimus antoi äänen saamelaisalueen saamelaisille, joten sen pohjalta on hyvä suunnistaa eteenpäin ja lisätä saamelaiden yhdenvertaisuutta palvelujen käyttäjinä. Tutkimuksessa tärkeimmät havainnot osoittavat, että julkisilla palveluilla on tärkeä rooli hyvinvoinnin toteutumisessa. Joten saamelaisen vanhustyön kehittämistä kunnissa on tarpeen jatkaa.

Saamelaisessa vanhustyössä tarvitaan uudenlaista ajattelua palvelujen sisällöistä ja toteuttamistavoista, keskustelua, koulutusta, resursointia, tiedon hankintaa sekä

saamelaisten perinteisen tiedon ja taitojen hyödyntämistä palvelujen sisällöissä ja toimintatavoissa. Tarvitaan itse kussakin kunnassa myös se yhdenvertaisuussuunnitelma, johon on kirjattu konkreettisia positiivisia erityistoimia muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät saamelaisten yhdenvertaisuuden toteutumista.

Sakaste-hankkeessa on kehitetty työvälineitä, mutta eivät ne siirry siihen arkityöhön täysimääräisesti, ellemmme muokkaa niitä itse kuhunkin toimintaympäristöön sopiviksi. Saamelaiskulttuuri ja saamelainen elämäntapa on erilainen eri paikkakunnilla. Sen vuoksi kehittämistyötä on syytä jatkaa itse kussakin kunnassa. Enontekiöllä me jo aloitimme ja vanhustyön toimijat olemme kokoontuneet jo pari kertaa pohtimaan paikallisia toteuttamismalleja. Eteenpäin pääsemiseksi jäimme kuitenkin odottamaan SaKaste-hankkeen materiaalia, joten nyt se on valmis ja mahdollistaa jatkotyöskentelyn.

SamiSosterissa kehitämme parhaillaan saamelaista vanhustyötä mm. muittohallat-hankkeessa, jossa kohderyhmänä ovat erityisesti saamelaiset muistisairaant ja heidän lähiyhteisönsä sekä Utsjoen kunnan vanhustyöntekijät, koska hanke toteutetaan Utsjoella. Siinä järjestämme toimintaa muistisairaille ja heidän hoitajilleen sekä tuotamme ávnnasbumbbá , jossa tulee olemaan materiaalia ja työvälineitä ja järjestämme tietotyöpajoja, joissa tarjotaan tietoa ”muistitietoa” (mm. muistisairauksista, tukitoimista jne).

Saamelaisen vanhustyön kehittämiseksi tarvitsemme saamenkielen taitoista ammattihenkilöstöä, joten tarvitaan alan koulutusta ja mielellään täällä alueella. Olen esittänyt SAKK:lle lähihoitajakoulutuksen käynnistämistä Enontekiöllä koulutus- tai kehittämishankkeena sekä saamenkielen ja kulttuurin opetuksen sisällyttämistä opetukseen. Saamenkielen ja kulttuurin koulutusta tarvitaan myös jo työelämässä toimivalle henkilöstölle. Lapin AMK:n kanssa on tiivistettävä yhteistyötä saamelaiskulttuurin sisällyttämiseksi koulutukseen.

Näiden lisäksi ehkä se tärkein on rahat ja resurssit. Saamelaisten vanhusten yhdenvertaisuus ei toteudu ikinä, ellei systemaattisesti ja riittävästi paneuduta palvelujen toteuttamiseen ja varata niihin tarpeeksi paljon rahaa, joka on korvamerkitty saamelaisten palvelujen toteuttamiseen.

Nyt kun Kaste-ohjelman toteuttamisessa pienet hankkeet eivät enää ole mahdollisia, vaan kaikki suuri on kaunista. Pelkään pahoin, että saamelaisten palvelujen ja työskentelymenetelmien kehittäminen jää siinä jalkoihin. Näissä suurissakin hankkeissa olisi erikseen resursoitava saamelaistyöhön ja sijoitettava kehittämisresurssi lähelle palvelujen käyttäjiä mm. nyt Senior-kaste tai LastenKaste.

Saamelaisten yhdenvertaisuuden edistämiseksi olisi kehittävä myös tulkkauspalveluja. Koska saamelaisista jo n. 60 % asuu saamelaisalueen ulkopuolella ja sote - alalla on tulossa suuria muutoksia, olisi tarpeen kehittää myös etätulkkausta. Se tulisi tehdä valtakunnallisena hankkeena ja minusta sopisi hyvin Kaste-hankkeeksi tai ministeriön hankkeeksi, joka tapauksessa hanke tarvitsee toteuttajaa ja rahoitusta.

Sote-uudistus etenee ja sen jatkovalmistelussa on turvattava lainsäädännössä erikseen saamelaisten palvelujen koordinointi, kehittäminen, resursointi ja järjestäminen ja määrärahat korvamerkittävä saamelaisten palvelujen turvaamiseen.